

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

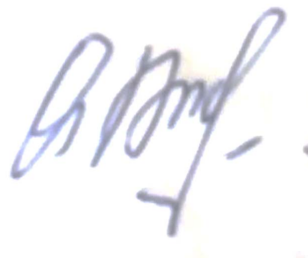
Рубан Ольга В'ячеславівна

УДК 141.329.8:[305:316.3462](043.3)

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ РОЛЕЙ
В БУТТІ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ**

09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі культурології та філософської антропології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Хамітов Назіп Віленович,
Інститут філософії
імені Г.С. Сковороди НАН України,
провідний науковий співробітник.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Загрійчук Іван Дмитрович,
Український державний університет
залізничного транспорту,
професор кафедри філософії
та соціології;

кандидат філософських наук
Стребкова Юлія Віталіївна,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»,
доцент кафедри філософії.

Захист відбудеться 24 грудня 2019 року о 14:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.13 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 22 листопада 2019 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Б.К. Матюшко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Роки незалежності чітко демонструють прагнення України стати рівноправним партнером у стосунках з європейськими державами. Реалізація цього завдання передбачає запровадження у життя українського суспільства тих фундаментальних цінностей, які визначили образ сучасної Європи. Такі вимоги цілком раціональні – їх реалізація забезпечить зростання соціальних стандартів та розвиток справедливого суспільства, всі інститути якого сприятимуть професійній самореалізації кожної особистості. Цілком очевидно, що побудова такої держави є осердям соціальних запитів українців, які, поміж тим, з великою засторогою сприймають європейські стратегії соціальної і, особливо, гендерної політики.

Попри те, що сьогодні у західноєвропейському світі рівність прав і можливостей чоловіків і жінок вважається запорукою миру, процвітання та сталого суспільного розвитку, українці часто з великим спротивом сприймають гендерні стратегії, ініційовані різноманітними міжнародними організаціями, вважаючи їх головною загрозою існуванню соціальному порядку, який визначив їхню етнокультурну самобутність. Тенденційне сприйняття ідеї гендерної рівності проглядається і серед чоловіків, і посеред жінок, які часто не вважають себе приниженими навіть за умов грубого порушення їхнього права на професійну самореалізацію, а подекуди й насильства.

Вкрай неоднозначна оцінка українцями перспектив запровадження гендерної рівності, вочевидь є однією з причин декларативності законодавчих ініціатив української влади, покликаних забезпечити гендерну рівність. Звісно, ратифікація цілого ряду міжнародних документів, орієнтованих на забезпечення чоловікам і жінкам рівних прав, можливостей та обов'язків, є зовнішнім проявом визнання Україною європейських цивілізаційних стандартів і може сприяти розвитку партнерських стосунків України з країнами Європи. За умови збереження гендерної нерівності, вони є вагомою, проте не визначальною передумовою досягнення суспільного розвитку, а з ним і добробуту. Нерівність, у тому числі й гендерна, зумовлює цілий ряд негативних наслідків, серед яких далеко не останню роль відіграють витрати на добробут населення, а отже, і на управління. Вони зазвичай стають причиною зниження продуктивності праці, що істотно пригальмовує економічне зростання.

Попри чималий суспільний спротив, сьогодні все більше проглядається тенденція до переосмислення несвідомо прищеплених традицією гендерних ролей. Вона зумовлена високим рівнем горизонтальної та вертикальної мобільності українців, які, зважаючи на зовнішні щодо них умови, все частіше переглядають гендерні ролі. Утім, за відсутності відповідних до запитів часу та суспільного розвитку соціальних стандартів, трансформація гендерних ролей може супроводжуватися численними гендерними конфліктами, які мало сприяють сталому суспільному розвитку.

Зважаючи на те, що гендерна рівність наразі вважається запорукою сталого суспільного розвитку, цілком закономірною видається непересічна

увага до неї у західноєвропейському інтелектуальному дискурсі. Вона була започаткована працями С. де Бовуар, А. Дворкін, К. Міллет, Ш. Фаєрстоун, Б. Фрідан, Н. Фрезер та багатьох інших теоретиків фемінізму. Саме вони першими показали соціокультурні витoki гендерної нерівності, розкрили проблеми, з якими зустрічаються жінки у прагненні реалізувати свій соціальний потенціал, показали її економічний та соціальний ефекти. Перспективність та аргументованість подібних розвідок не викликає жодного сумніву, як мінімум з огляду на те, що сьогодні ряд міжнародних організацій, і передусім ООН, розглядають гендерну нерівність як одну з наріжних проблем сучасності.

Слід зазначити, що чітко виражена в українській суспільному світогляді тенденційність щодо західноєвропейських гендерних ініціатив не стала причиною відсутності в українських науковців інтересу до проблеми гендерної рівності. З огляду на напрацювання західних мислителів, українські вчені надали чимало уваги дослідженню витоків гендерної нерівності, шляхів реалізації гендерної рівності, механізмів формування та трансляції гендерних стереотипів. У даному контексті цікавими та плідними видаються твори В. Агеєвої, М. Богачевської-Хом'як, І. Гояна, О. Кісь, О. Кікінежді, С. Крилової, Л. Кобилянської, С. Сторожук, Ю. Стребкової, Т. Марценюк, Т. Мельник, Н. Хамітова та багатьох інших українських вчених, праці яких сприяють усвідомленню витоків притаманної українцям патріархальності та причин постійного спротиву українського суспільства трансформаціям, що прямо або опосередковано стосується гендерної системи.

Вагомість та актуальність вказаних досліджень не викликає жодного сумніву, поміж тим значна їх частина присвячена дослідженню світоглядних та соціокультурних чинників збереження гендерної нерівності, натомість проблеми та чинники гендерно-рольових трансформацій сучасного українського суспільства наразі залишаються поза увагою широкого кола фахівців, що й робить пропоноване дослідження актуальним та своєчасним.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Дисертаційне дослідження виконане на кафедрі культурології та філософської антропології факультету філософії та суспільствознавства НПУ імені М. П. Драгоманова у межах комплексної науково-дослідницької роботи кафедри культурології та філософської антропології. Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 7 від 24 лютого 2015 року).

Мета дисертаційного дослідження полягає у розкритті світоглядних та соціокультурних підвалин гендерно-рольових трансформацій сучасного суспільства, виявленні суперечностей та перспектив цього процесу, у тому числі й у конкретно-історичному вимірі сучасного українського буття.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання наступних **завдань**:

- здійснити філософську реконструкцію процесу концептуалізації гендерної тематики та охарактеризувати основні напрямки її дослідження;

- визначити засадничі для дослідження сучасних трансформації гендерних ролей поняття та уточнити їхній зміст;
- розкрити своєрідність патріархально орієнтованої гендерної системи та висвітлити причини її сучасного знецінення;
- охарактеризувати передумови виникнення та соціальну програму фемінізму, акцентуючи водночас увагу на причинах відсутності беззастережної його підтримки як в українському, так і зарубіжному інтелектуальному дискурсі;
- визначити умови досягнення гендерного паритету в суспільстві;
- розкрити своєрідність гендерної ідентичності та показати її вплив на гендерно-рольову своєрідність суспільства;
- проаналізувати вплив соціальних стереотипів на формування гендерно-рольової своєрідності суспільства;
- дослідити світоглядні та соціокультурні витоки гендерних конфліктів та окреслити їхній соціальний ефект;
- охарактеризувати своєрідність української гендерної системи у діахронному та синхронному вимірі;
- визначити основні суперечності гендерно-рольових трансформацій у сучасній Україні.

Об'єкт дослідження – гендерна система суспільства.

Предметом дослідження є суперечності в бутті людини, що зумовлені гендерно-рольовими трансформаціями.

Теоретико-методологічні засади дослідження. Вивчення гендерно-рольових трансформацій сучасного суспільства – це складана і багатогранна тема, яку досліджують психологи, соціологи, антропологи, сексологи, психіатри, філософи, юристи, етнографи та багато інших фахівців. Їхні напрацювання сприяють всебічному осмисленню окремих аспектів гендерно-рольової проблематики, усвідомлення пояснювального потенціалу яких відбувається завдяки появі цілого ряду розвідок узагальнюючого філософсько-антропологічного характеру. Це стало головною причиною широкого використання міждисциплінарного підходу у процесі дослідження гендерно-рольових трансформацій сучасного суспільства. Втім, не менш важливу роль у процесі дослідження відіграв і принцип об'єктивності, який дав можливість дистанціюватися від ідеологічного впливу панівних сьогодні гендерних програм традиціоналізму та фемінізму, з відповідними їм гендерно-рольовими ідеалами.

Об'єктивне і незаангажоване дослідження гендерно-рольових трансформацій сучасного суспільства потребує широкого використання у процесі дослідження історичного підходу. Він дозволив виявити світоглядні та соціокультурні витоки гендерних стереотипів, показати механізми їх трансляції, водночас розглядаючи як кінцеві історичні феномени.

Важливу роль у процесі дослідження відіграв метод категоріально-понятійного аналізу, використаний для окреслення змісту базових категорій дисертації заради уникнення понятійної плутанини, яка може дати підстави для

суперечностей, зумовлених непорозуміннями, що в підсумку можуть спричинити соціальні конфлікти. Саме з огляду на це, у дисертації широко використовувався принцип неупередженості, який дав можливість розглянути гендер не лише з середини, тобто з жіночої перспективи, а представити його як важливу та актуальну проблему сьогодення, вирішення якої неможливе без забезпечення рівних прав, обов'язків та можливостей представників усіх існуючих гендерів.

Філософсько-антропологічний аналіз гендерно-рольових трансформацій сучасного суспільства неможливий без інтерпретації текстів, до яких належать не тільки вербалізовані філософські, історичні, літературні та наукові тексти, а й соціокультурно обумовлені конкретно-історичні гендерні системи. Це, своєю чергою, зумовило потребу у використанні принципів філософської герменевтики, і передусім принципів невичерпності автентичного тексту та іманентної критики, а також класичного герменевтичного підходу. Він дав можливість виявити засадничі для пояснення гендерно-рольової своєрідності суспільства смисли, які, будучи імпліцитно присутні в тексті, проявляються тільки у процесі інтерпретації.

Поряд з вказаними, у дослідженні гендерно-рольових трансформацій сучасного суспільства широко використовувалися методи компаративного аналізу та інтегративної системності, а також ціла низка загальнонаукових методів, таких як індукція і дедукція, аналіз і синтез, аналогія, порівняння, ретроспектива тощо.

Кожен з вказаних методів використовувався для вирішення конкретних дослідницьких завдань у відповідних розділах дисертації.

Наукова новизна дослідження полягає у розкритті світоглядних та соціокультурних підвалин гендерно-рольових трансформацій сучасного суспільства, виявленні суперечностей та перспектив цього процесу, у тому числі й конкретно-історичному вимірі сучасного українського буття, і конкретизується у наступних положеннях, які виносяться на захист:

Вперше:

- показано, що активізація жіночого руху стала закономірним наслідком індустріалізації, яка зумовила залучення жінки у сферу суспільного виробництва, поміж тим не забезпечивши її конкурентоспроможність на ринку праці, що й стало причиною виникнення фемінізму як суспільного руху, спрямованого на подолання гендерної дисгармонії у світоглядній, правовій, політичній та економічній площині. Фемінізм не отримав беззастережної підтримки у як зарубіжній, так і в українській соціально-політичній думці через неоднозначність стратегій та методів боротьби, які часто призводять до фемініциду;

- визначено, що сучасний інтелектуальний дискурс пропонує дві основні програми досягнення гендерного паритету у суспільстві, який, з одного боку, може реалізуватися у процесі подолання біполярної моделі світу шляхом формування андрогінного типу особистості, а з іншого – завдяки запровадженню контрактно-договірної системи гендерної взаємодії;

- встановлено, що гендерні конфлікти є закономірним наслідком тиску гендерних стереотипів, котрі істотно обмежують можливості соціальної реалізації особистості через зовнішньо задану вимогу корегувати свою поведінку з огляду на задані соціальні стандарти, у періоди докорінних трансформацій у гендерній системі суспільства;

- окреслено основні суперечності гендерно-рольових трансформацій у сучасній Україні та виявлено непересічний вплив колективної пам'яті на розвиток української гендерної системи, її світоглядні ідеали та соціальні пріоритети;

Уточнено:

- понятійних апарат дослідження, за допомогою якого показано, що вивчення гендерної проблематики у синхронному вимірі нерозривно пов'язане з усебічним дослідженням гендерних ролей, під якими розуміють типові для певного соціокультурного середовища зразки зазвичай тільки чоловічої і жіночої поведінки, які відображують панівні світоглядні уявлення та забезпечують ефективну соціальну взаємодію. Виявлено, що дослідження гендерно-рольової своєрідності суспільства наразі відбувається у відмінних, а подекуди навіть суперечливих світоглядних парадигмах, що зумовлює амбівалентні висновки щодо соціальних перспектив жіноцтва;

- наявні сьогодні підходи до розуміння гендерної ідентичності та показано, що свідоме позиціонування своєї унікальності в контексті заданої гендерної системи не завжди супроводжується високим рівнем відповідності до схвалених у певному суспільстві соціальних ролей та образів фемінного і маскулінного, що призводить до знецінення біполярного поділу суспільства через його неспроможність забезпечити сталий суспільний розвиток;

Набуло подальшого розвитку:

- дослідження процесу концептуалізації гендерної тематики, у процесі якого було показано, що різке зростання суспільної уваги до проблем гендеру, яке відбулося у кінці XIX ст., було закономірним наслідком соціальної програми Модерну, спроби практичної реалізації якої, з одного боку, продемонстрували потребу у звільненні жінок від патріархального поневолення, а з іншого – актуалізували дослідження та соціальні стратегії, спрямовані на закріплення традиційної гендерної взаємодії з притаманною їй інтенцією на підкреслення меншовартості жінок;

- вивчення концептуальних принципів патріархально орієнтованої гендерної системи, у процесі якого було доведено, що в її основу є принцип доцільності, який передбачає наявність деякого наперед визначеного призначення людини, яке у домодерну добу визначалося принципом «згідно з природою», що частково був знецінений світським гуманізмом, що, однак, не стало причиною переосмислення патріархальних норм, у тому числі й через їхню відповідність спільному інтересу щодо розбудови гармонійного суспільства на засадах розуму;

- дослідження соціального потенціалу гендерних стереотипів, у процесі якого було виявлено, що вони функціонують у суспільній свідомості як

стандартизовані шаблони, які задають відповідні до суспільних очікувань моделі поведінки і риси характеру чоловіків і жінок. Притаманна їм категоричність гальмує суспільних розвиток, обмежуючи можливості реалізації соціального потенціалу як чоловіків, так і жінок, що, однак, не дає підстав розглядати стереотипи тільки як негативне явище. У часи нестабільності задані ними стандарти та соціальні ідеали істотно полегшують формування гендерної ідентичності, тим самим сприяючи гармонізації суспільних взаємин;

- вивчення своєрідності української гендерної системи у діахронному та синхронному вимірі у процесі якого показано амбівалентний вплив історично неоднозначної української традиційної гендерної системи та своєрідність сучасних гендерних відносин, які нерідко вибудовуються на патріархальних засадах навіть попри чітке усвідомлення їхньої невідповідності соціальним та економічним вимогам.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що в ньому вперше в українській соціогуманітарній науці розкрито світоглядні та соціокультурні підвалини гендерно-рольових трансформацій сучасного суспільства, виявлено суперечності та перспективи цього процесу у конкретно-історичному вимірі сучасного українського буття. Основні положення та висновки сприятимуть зростанню рівня знань суспільства про дискримінаційні суспільні практики, що породженні патріархальним світоглядом, а також можуть бути використані в процесі викладання курсів з філософської антропології, психології, етнографії тощо та для подальшого вивчення гендерної проблематики.

Практичне значення отриманих результатів. Висновки та окремі теоретичні положення дисертаційного дослідження можуть враховуватися у процесі розробки національних стратегій спрямованих на досягнення гендерної рівності, зокрема у ході реформування змісту та методів української освіти. Багато положень дисертації можуть стати теоретичним підґрунтям діяльності культурно-просвітницьких громадських організацій, орієнтованих на розвиток демократичного суспільства в Україні.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою роботою. Розв'язання комплексу поставлених завдань, оформлення їх у відповідні положення та висновки здійснені особисто дисертанткою на основі власного дослідження. Використані у дисертації ідеї, гіпотези та положення інших авторів мають відповідні посилання.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення дисертації оприлюднені на наступних наукових конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Дні науки 2005» та «Дні науки 2006» (Дніпропетровськ, 2005, 2006); Міжнародній науково-практичній конференції «Гендерна реконструкція українського суспільства» (Луцьк, 2006); Третій та Четвертій Міжнародних науково-практичних конференціях «Жінка в науці та освіті: минуле, сучасність, майбутнє» (Київ, 2005, 2008); Всеукраїнській науковій конференції «Філософсько-антропологічні читання: “Творча спадщина В.І. Шинкарука та сьогодні (до 80-ліття від дня народження)”»

(Київ, 2008); регіональній науково-методичній конференції викладачів та студентів (Конотоп, 2009); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Освіта в інформаційному суспільстві: філософські, психологічні та педагогічні аспекти» (Суми, 2010); Міжнародній науково-практичній конференції «Гендерна мапа Центрально-Східної Європи» (Суми, 2011); XIV науково-практична міжвузівська конференція студентів та аспірантів «Дні науки ФСП» «Молодь в освіті та науці як умова відродження українського суспільства (до 20-річчя незалежності Української держави)» (Київ, 2011); Міжнародній науково-практичній конференції «Dny vědy – 2013» (Прага, 2013); Міжнародній науково-практичній конференції «Особистість, стать, сім'я: виклики та відповіді філософської антропології, психоаналізу та арт-терапії, підхід філософської антропології як метаантропології» (Київ, 2017); V Міжнародній науково-практичній конференції кафедри філософської антропології НПУ імені М.П. Драгоманова «Майбутнє людини та людства: в контексті філософської антропології, психоаналізу та арт-терапії філософської публіцистики (підхід філософської антропології як метаантропології)» (Київ, 2018).

Публікації. Зміст дисертаційного дослідження викладений у 26 публікаціях, з них: 10 – статті у фахових періодичних виданнях, що зареєстровані ДАК МОН України для філософських наук, у тому числі 3 – у виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз, 3 – статті у збірниках наукових праць, 13 – у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій.

Структура дисертаційного дослідження зумовлена логікою досягнення його мети і послідовністю розв'язання поставлених завдань. Дисертаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, які включають у себе десять підрозділів, списків використаних джерел до кожного розділу та висновків. Загальний обсяг дисертації – 235 сторінок, з них 178 сторінок основного тексту. Список використаних джерел до першого розділу містить 147 джерел, з них 37 – іноземною мовою; до другого – 139, з них – 23 іноземною мовою; до третього – 115, з них – 11 іноземною мовою; до четвертого – 124, з них – 4 іноземною мовою. Загальна кількість використаних джерел становить 457, з них – 67 іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано його мету і завдання. Визначено об'єкт, предмет та методи дослідження, розкрито положення наукової новизни, окреслено теоретичне і практичне значення дисертації, наведено дані про апробацію роботи, а також відображено структуру та обсяг роботи.

У **першому розділі** – «Джерельна база і теоретико-методологічні засади дослідження трансформації гендерних ролей у сучасності» – проаналізовано процес концептуалізації гендерної тематики та охарактеризовано понятійно-категоріальний апарат дослідження.

У підрозділі 1.1. – «Гендер як об’єкт філософсько-антропологічного дослідження» – здійснено філософську реконструкцію процесу концептуалізації гендерної тематики та охарактеризовано теоретичну базу дослідження.

Незважаючи на те, що проблема соціальної взаємодії була невід’ємним елементом філософського дискурсу, до початку XIX ст. вивчення соціального потенціалу жінок залишалося на маргінесі суспільної уваги через панування принципу доцільності, згідно з яким соціальні ролі жінки були обмежені її здатністю до дітонародження.

Визнання рівноправності чоловіків і жінок стало однією з причин зростання наукового інтересу до гендерної проблематики, вивченню різноманітних аспектів якої надали чимало уваги такі імениті ідеологи фемінізму як С. де Бовуар, А. Дворкін, К. Міллет, Ш. Фаєрстоун, Б. Фрідан, Н. Фрезер та ін. Саме вони визначили основні напрями розвитку фемінізму у другій половині XX – на початку XXI ст.

Вагоме концептуальне значення для розвитку гендерної теорії та вивчення гендерно-рольової проблематики мали праці Р. Бейлса, М. Дейча, З. Фрейда, Р. Краусса, Т. Парсонса, К. Юнга та ін. Серед українських науковців значна увага до цієї проблеми має місце у Л. Булатової, Т. Говорун, В. Горностаї, Т. Голованової, О. Кікінежді, О. Луценко, В. Кравець, О. Руслової та ін.

У підрозділі 1.2. – «Визначення основних понять дослідження» – уточнено понятійно-категоріальний апарат дослідження, окреслено змістовне навантаження базових понять дисертації.

Розвиток гендерної теорії супроводжується переосмисленням впливу статі на поведінку та особистісні якості, проте не зумовлює повного знецінення анатомічних особливостей на самовизначення людини, яке відбувається у процесі соціалізації або шляхом наслідування привабливих соціальних зразків або засобами зовнішнього впливу у процесі реалізації владних відносин.

Соціокультурна обумовленість, очікуваний та суспільно схвалений характер гендерних ролей став причиною утвердження у суспільній свідомості стійких уявлень про своєрідність гендерної поведінки – гендерних стереотипів, під якими прийнято розуміти сукупність емоційно забарвлених світоглядних уявлень щодо образу, мотивів поведінки, потреб та цінностей чоловіків і жінок, які цілком і повністю відображаються у відповідних гендерних ролях, закріплених гендерною системою кожного суспільства.

Беззастережна схильність сучасного інтелектуального дискурсу до біполярного поділу суспільства зробила поняття «фемінність» та «маскулінність» концептуальним осереддям гендерних студій. Сьогодні вони використовуються для позначення історично та соціокультурно обумовленої системи уявлень про найбільш загальні та бажані для ефективної соціальної взаємодії чоловічі та жіночі якості. Подібні якості людина здобуває у процесі виховання та соціалізації.

У другому розділі – «Ідейні витоки основних нормативних програм гендерної поведінки» – розкрито своєрідність патріархально орієнтованої гендерної системи, охарактеризовано передумови виникнення та соціальну програму фемінізму та окреслено основні стратегії досягнення гендерного паритету.

У підрозділі 2.1. – «Гендерна програма патріархального світогляду» – висвітлено концептуальні засади та історичні трансформації патріархально орієнтованих гендерних програм.

Ідейною основою патріархально орієнтованих гендерних програм є домодерний принцип доцільності. Він передбачає наявність деякого наперед визначеного і, що важливо, гармонійного стану, відповідність до якого сприяє формуванню найбільш ефективної соціальної взаємодії. В античній філософській традиції він був виражений у концепті «згідно з природою», який продукував відмінні програми соціальної взаємодії.

Посилення патріархальних позицій у новоевропейському світогляді було зумовлене своєрідністю онтологічних уявлень та відповідних до них пізнавальних завдань. Останні мали асоціативний зв'язок з попередньою інтелектуальною традицією, зокрема середньовічною, що цілком і повністю виявилось, з одного боку, у численних закликах до звільнення розуму від чуттєвості, а з іншого – у прагненні картезіанського в основі своїй суб'єкта оволодіти об'єктом, тобто природою, що асоціювалася з жінкою та жіночими рисами.

Концептуальною основою патріархату у ХХ ст. стали напрацювання та теоретичні висновки З. Фрейда щодо своєрідності формування статевої ідентичності.

У підрозділі 2.2. – «Досягнення та суперечності нормативної програми фемінізму» – розкрито передумови виникнення та соціальну програму фемінізму та досліджено причини відсутності безроздільної її підтримки як в українському, так і зарубіжному інтелектуальному дискурсі.

Виникнення фемінізму у другій половині ХХ ст. як організованого соціального руху, спрямованого на подолання гендерної нерівності, стало закономірним результатом визрілої у суспільстві потреби у подоланні гендерної дискримінації, яка в цей час стала важливою загрозою мирному існуванню та гармонійному розвитку суспільства.

Незважаючи на загальну спорідненість загальних вимог, фемінізм другої хвилі не був однорідним напрямком і визначався різноманітністю політичних та економічних домагань. Зокрема, прихильниці ліберально орієнтованого крила фемінізму (Б. Фрідан, Н. Вулф, Д. Річардс, Е. Оуклі) вважали, що здолати історично сформовану гендерну дискримінацію можна завдяки ряду соціально-економічних і юридичних реформ. На противагу їм, прихильниці соціально орієнтованого фемінізму (М. Дала Коста, Дж. Мітчелл, О. Коллонтай) вважали гендерну нерівність одним з різновидів соціальної нерівності, зумовленої капіталізмом і висували часто утопічні проекти соціальної перебудови. Третім, і що цікаво, найбільш впливовим напрямком другої хвилі фемінізму став

радикальний фемінізм, прихильниці якого (А. Дворкін, К. Міллет, Н. Фрезер) зосередили свою увагу на дослідженні механізмів утвердження патріархальної ієрархії та зацентували на важливих для суспільства темах гендерної дискримінації, а також сприяли впровадженню стратегії «гендерної подібності».

У підрозділі 2.3. – «Соціальна взаємодія на засадах гендерного паритету» – проаналізовані наявні сьогодні програми досягнення гендерного паритету в суспільстві.

Усвідомлення потреби подолання нерівності у суспільстві, котре відбулося тільки після Другої світової війни, супроводжувалося появою цілого ряду міжнародних нормативно-правових документів спрямованих на подолання усіх форм дискримінації та розробкою цілої низки програм досягнення гендерного паритету.

На пострадянському просторі концептуальною основою гендерного паритету стала концепція «всеєдності» В. Соловйова, яка була орієнтована на подолання протиріччя між чоловічим і жіночим шляхом досягнення андрогінії в процесі духовного вдосконалення. Ці ідеї знайшли відображення у працях сучасних українських філософів Н. Хамітова та С. Крилової. Натомість західноєвропейська наукова традиція вважає андрогінію головною умовою подолання самотності й досягнення соціальної респектабельності.

Універсалізація гендерних ролей шляхом формування андрогінного типу особистості може сприяти утвердженню гендерного паритету у суспільстві, разом призводити до розмивання підвалини нуклеарної сім'ї. Побоювання щодо цього зумовило пошук альтернативних шляхів забезпечення гендерного паритету, одним з яких може стати контрактно-договірна система гендерної взаємодії.

У третьому розділі – «Гендерні ролі в контексті ідентичності, стереотипів та конфліктів сучасної людини» – розкрито своєрідність гендерної ідентичності та показано її вплив на гендерно-рольову своєрідність суспільства, проаналізовано вплив соціальних стереотипів на формування гендерно-рольової своєрідності суспільства та охарактеризовано основні гендерні конфлікти.

У підрозділі 3.1. – «Гендерні ролі та гендерна ідентичність» – виявлено особливості формування гендерної ідентичності та показано її вплив на розвиток особистості.

Формування гендерної ідентичності відбувається у процесі соціалізації, яка передбачає порівняння своїх індивідуальних характеристик з заданими суспільством нормативними моделями. Це стало головною причиною відсутності істотних розбіжностей між статевою та гендерною ідентичністю у патріархально орієнтованій культурі, що однак не дає підстав говорити про співзвучність її ціннісної системи вимогам сьогодення.

Усвідомлення гендерної ідентичності та готовність до її демонстрації, незалежно від гендерних стереотипів, які мають місце у певному соціумі, може позитивно вплинути на розвиток особистості, а може й навпаки – активізувати

захисні механізми особистості, і тим самим блокувати її розвиток. Традиційні ролі, які не збігаються з гендерною ідентичністю особистості, зазвичай стають головною причиною особистісного конфлікту. Зростання критичної частки подібних ситуацій призводить до посилення конфліктності в суспільстві, тим самим сприяючи переосмисленню норм гендерної взаємодії.

У підрозділі 3.2. – «Роль стереотипів у трансляції та узвичаєнні гендерних ролей» – проаналізовано вплив соціальних стереотипів на формування гендерно-рольової своєрідності суспільства.

Гендерні стереотипи, або стандартизовані, закріплені внаслідок тривалого історичного розвитку уявлення про моделі поведінки, приписані носієві певної гендерної ідентичності, складають основу нормативних, тобто суспільно очікуваних гендерних стандартів та ідеалів навіть тоді, коли запропоновані ними гендерні норми не відвідають соціальним запитам часу, позаяк уповільнюють соціальний розвиток через істотне обмеження можливостей реалізації соціального потенціалу як чоловіків так і жінок.

Гендерні стереотипи транслуються засобами колективної пам'яті, а тому часто сприяють збереженню історичної та культурної тягlosti спільноти, що, однак, не може бути підставою для їх позитивної оцінки, адже саме вони стають причиною цілого спектру компенсаторних реакцій з негативним соціальним ефектом та дискримінації у вигляді сексизму, фейсизму та гендерної сегрегації.

У підрозділі 3.3. – «Гендерні ролі і гендерні конфлікти» – висвітлено світоглядні та соціокультурні витоки та основні види гендерних конфліктів.

Дослідження гендерно-рольових конфліктів було започатковане теоретиками фемінізму, що однак не дає підстав вважати цю проблему суто жіночою, навіть попри те, що виникнення гендерних конфліктів зазвичай відбувається через тиск патріархальних стереотипів, які істотно обмежують можливості соціальної реалізації особистості через зовнішньо задану вимогу коригувати свою поведінку з огляду на задані соціальні стандарти та наявні у різних соціокультурних середовищах шаблони фемінності чи маскулінності.

Знецінення патріархальних стереотипів супроводжується численними гендерними конфліктами, найгострішим серед яких незмінно залишається питання «третьої статі» (кросгендерів та трансгендерів), яке, попри зміну соціальних стандартів і антропологічних ідеалів, наразі залишається вкрай дискусійним, у тому числі й через неоднозначну і зазвичай тенденційну суспільну оцінку.

У четвертому розділі – «Гендерна рівність у соціокультурному бутті України» – охарактеризовано своєрідність української гендерної системи у діахронному та синхронному вимірі та визначено основні суперечності гендерно-рольових трансформацій у сучасній Україні.

У підрозділі 4.1. – «Гендерна система українського суспільства: історія та сучасність» – розкрито особливості та колізії історичного розвитку української гендерної системи.

Українські жінки незалежно від станового походження мали активну соціальну позицію через відсутність економічної залежності від чоловіків. Такий привілей став логічним наслідком ідейного зв'язку українського світогляду з дохристиянськими віруваннями, які не мали чітко визначеної патріархальної орієнтації на поневолення жінки. Наявність майнових прав стала основою причиною визнання жінок рівноправними суб'єктами кримінального та цивільного права, тим самим відкривши їм простір для реалізації соціального потенціалу в межах заданих гендерних стандартів та норм.

Формування патріархальних цінностей та підпорядкування жінок на рівні родини та громадського життя розпочалося після входження Наддніпрянщини до складу Російської імперії, яка задавала українцям культурні, світоглядні та ціннісні імперативи.

Необхідність переосмислення сформованої під впливом російських світоглядних та ціннісних стандартів гендерної системи була усвідомлена під впливом політичних та соціокультурних трансформацій кінця ХХ ст. Вони стали однією з причин переосмислення та деформації гендерних стандартів та зумовили зростання уваги до західноєвропейських доктрин та соціальних практик, у тому числі й теорії та практики фемінізму.

У **підрозділі 4.2. – «Проблеми і перспективи реалізації гендерного паритету в Україні»** – висвітлено суперечливий характер українських гендерних стратегій.

Зміни української гендерної системи та переосмислення патріархальних гендерних стандартів стали закономірним наслідком, з одного боку, демократизації усіх сфер суспільного життя, а з іншого – відродження колективної пам'яті українців, яке відбувалося паралельно з реабілітацією цілої плеяди українських вчених, спадщина яких була присвячена вивченню своєрідності та унікальності української традиційної культури у всьому розмаїтті її проявів. Ці дослідження сприяли віднайденню, а згодом і відродженню частини українських обрядових практик, тим самим сприяючи закріпленню чітко визначених стандартів гендерної взаємодії.

Найбільш значимими перепонами на шляху утвердження гендерної рівності та паритетних відносин в Україні незмінно залишаються гендерні стереотипи, які визначають соціальні та гендерні стандарти передусім українського сільського населення. Його рівень життя значно нижчий, ніж у містах, що за умови численних обмежень у доступі до освіти стає причиною орієнтації на патріархальні цінності та норми соціальної взаємодії.

Важливим засобом подолання патріархальних норм соціальної взаємодії в Україні є ЗМІ та освіта, які мають високий вплив на свідомість населення, проте, перебуваючи під тиском заданих гендерними стереотипами нормативних стандартів, часто пропагують амбівалентні соціальні зразки та образи.

ВИСНОВКИ

1. Гендерна тематика сьогодні є невід'ємною частиною теоретичних досліджень у колі феміністичного дискурсу, доповнених здобутками гендерної теорії, прихильники якої, не обмежуючись дослідженням жіночої проблематики, започаткували вивчення причини розбіжностей між біологічною статтю та соціальними ролями та обґрунтовували введення в інтелектуальний дискурс терміну «гендер», який використовують для позначення соціальних проявів статі.

2. Осередям дослідження гендерно-рольових трансформацій сучасного суспільства є поняття «стать», яке довгий час використовувалося для позначення не лише анатомічно-фізіологічних, а й поведінкових та ментальних особливостей чоловіків і жінок. Знецінення ролі біологічної складової у процесі формування особистісних якостей людини та її самопрезентації в суспільстві, актуалізувало потребу у введенні в інтелектуальний дискурс понять, які давали можливість підкреслити засадничу роль соціокультурних та психологічних чинників у процесі самовизначення людини.

3. Історична своєрідність патріархально орієнтованих гендерних програм була обумовлена панівними в різні історичні періоди світоглядними уявленнями та відповідними їм антропологічними ідеалами. Вони задавали критерії для визначення соціальної цінності чоловіків і жінок, тим самим формуючи світоглядні підвалини гендерної дискримінації.

4. Виникнення фемінізму стало закономірним наслідком знецінення ідеалів світського гуманізму, яке супроводжувалося всезагальним визнанням свободи та рівності головними соціальними пріоритетами. Ці вимоги були закріплені міжнародним правом, проте не одразу отримали своє практичне впровадження, що й зумовило зародження феміністичного руху, прихильниці якого надали значну увагу осмисленню причин підпорядкованого становища жінки, разом спрямувавши свої зусилля на подолання гендерної дискримінації.

5. Попри відчутні інтелектуальні та суспільно-політичні здобутки фемінізму, його ідеї та соціальні програми не здобули беззастережну підтримку, що стало причиною пошуків нових соціальних стратегій забезпечення гендерної рівності в суспільстві, одним з варіантів якої може стати гендерний паритет, реалізація соціальної програми якого не супроводжується виразним фемініцидом.

6. Формування гендерної ідентичності відбувається у процесі соціалізації та шляхом порівняння індивідуальних характеристик з нормативними моделями. За наявності істотної розбіжності між ними, людина відчуває дискомфорт, який може призводити до різноманітних гендерних конфліктів.

7. Беззастережне панування гендерних стереотипів забезпечує колективна пам'ять, образи якої невпинно підживлюються різноманітними світоглядними ученнями, спрямованими на утримання панівної і в певний історичний період дієвої соціальної системи, навіть попри те, що вона вичерпала свій потенціал і

більше не може забезпечити гармонійний розвиток суспільства, проте здатна забезпечити застій.

8. Гендерно-рольові трансформації сучасного суспільства супроводжуються численними гендерними конфліктами, які, блокуючи соціальну реалізацію особистості, можуть ставати причинами деформації гендерної системи суспільства, істотно пригальмовуючи демократизацію та економічних розвиток суспільства.

9. Попри збереження в українській суспільній свідомості цілого спектру патріархальних стереотипів, які все ще зумовлюють дискримінацію чоловіків і жінок на родинному та соціальному рівнях, від початку XXI ст. виразно проглядаються тенденція до зміни української гендерної системи. Вона зумовлена інтенсивним розвитком інформаційно-комунікативних технологій, який сприяв зростанню добробуту, а з ним і змінам ціннісної системи частини українського населення;

10. Однією з важливих перепон на шляху утвердження гендерної рівності та паритетних відносин в Україні є амбівалентні образи колективної пам'яті, коригування змісту яких потребує цілеспрямованої та злагодженої діяльності державних інституцій та громадських організацій, орієнтованих на демократизацію та консолідацію суспільства шляхом створення умов для вільного розвитку кожної особистості незалежно від статі та гендеру.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті у наукових фахових виданнях України, внесених до міжнародних наукометричних баз даних:

1. Рубан О.В. Теоретичне підґрунтя формування світоглядних основ у філософській літературі з гендерно-рольової тематики: паритетний підхід. *Гілея: науковий вісник*. К.: Видавництво «Гілея», 2018. Вип. 131 (4). С. 299–303.

2. Рубан О.В. Гендерно-рольове питання у сучасному українському суспільстві: світоглядний аспект. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. Одеса: Юридична література, 2018. № 23. С. 31–34.

3. Рубан О.В. Зміна світоглядних установок у гендерній сфері в сучасному українському суспільстві: рольовий аспект. *Гілея: науковий вісник*. К.: Видавництво «Гілея», 2018. Вип. 136 (9). С. 172–176.

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Рубан О.В. Становлення гендерних досліджень на пострадянському просторі. Актуалізація проблеми гендерних ролей. *Мультиверсум. Філософський альманах*. К.: Академічний центр «Аналітика», 2007. Випуск 65. С. 144–152.

2. Рубан О.В. Гендерні ролі в Україні, сучасний етап: зміна світоглядних стереотипів. *Вісник національного технічного університету України «Київський*

політехнічний інститут»: філософія, педагогіка, психологія. К.: Політехніка, 2008. № 2 (23). С. 31–33.

3. Рубан О.В. Прояви маскулінності та фемінності в сучасному українському суспільстві. *Філософські науки: збірник наукових праць*. Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2009. С. 123–129.

4. Рубан О.В. Гендерна рівність: реалії та перспективи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. Вип. 91–93. С. 168–171.

5. Рубан О.В. Гендерна складова сучасної філософії освіти. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. (Серія: філософські науки)*. Чернігів: Редакційно-видавничий відділ ЧНПУ ім. Т.Г.Шевченка, 2011. Вип. 95. С. 138–141.

6. Рубан О.В. Гендерно-рольовий баланс у бутті сучасної людини: екзистенціальний вимір. *Філософія науки: традиції та інновації: науковий журнал*. Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2011. № 2 (4). С. 151–159.

7. Рубан О.В. Вплив гендерної освіти на буття сучасної людини: рольовий аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Історія. Філософія. Політологія*. Одеса: ПП «Політехніка», 2019. № 16. С. 64–68.

Наукові статті в інших виданнях:

1. Рубан О.В. Теоретические основы формирования мировоззренческих направлений философской литературы по гендерно-ролевой тематики. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. М.: РАЕ, 2013. № 10. С. 184–187.

2. Рубан О.В. Світоглядні тенденції щодо гендерних ролей у сучасній Україні. // *Nauki Społeczno-Humanistyczne. Polsko-ukraińskie czasopismo naukowe*. 2018. № 03 (19). URL: https://sp-sciences.io.ua/s2634963/ruban_olha_2018_.worldview_trends_about_gender_roles_in_contemporary_ukraine_social_and_human_sciences_polishukrainian_scientific_journal_03_19_.

3. Рубан О.В. Актуалізація гендерно-рольового питання у бутті людини. *ЛОГОΣ. Мистецтво наукової думки*. Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа», 2019. № 5. С. 105–107.

Публікації у збірниках матеріалів наукових конференцій:

1. Рубан О.В. Традиційні і новітні ролі чоловіка і жінки як проблема філософії статі. *Дні науки 2005: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. (Дніпропетровськ, 2005). Т. 45. Філософія. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. С. 38–39.

2. Рубан О.В. Гендерний аспект проблеми зайнятості жінок з вищою освітою. *Жінка в науці та освіті: минуле, сучасність, майбутнє*: матеріали Третьої Міжнарод. наук.-практ. конф. та Другої Міжнарод. наук.-практ. конф. «Гендерний компонент у структурі вищої технічної освіти і природних наук» (Київ, 3-5 листопада 2005). К.: СПД «Микола Мельник», 2005. С. 91–94.

3. Рубан О.В. Гендерний аналіз взаємовідносин чоловіка і жінки в Україні: сучасний етап. *Гендерна реконструкція українського суспільства*: матеріали науково-практичної конференції (Луцьк, 26-27 жовтня 2006). Луцьк: ТзОВ «Євро Сервіс». С. 87–90.

4. Рубан О.В. Політика рівності: гендерний аспект проблеми зайнятості жінок (Україна, Британія). *Дні науки 2006*: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпропетровськ, 17-28 квітня, 2006). Том 31. Філософія. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. С. 31–34.

5. Рубан О.В. Гендерні ролі в Україні: зміна світоглядних стереотипів та вища освіта. *Жінка в науці та освіті: минуле, сучасність, майбутнє*: матеріали Четвертої Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 6-8 листопада 2008). К.: СПД «Пісоцький», 2008. С. 81–84.

6. Рубан О.В. Актуалізація питання гендерної освіти в Україні. Збірник Науково-методичної конференції викладачів та студентів (Конотоп, 23 квітня 2009). Суми: СумДУ, 2009. С. 80–82.

7. Рубан О.В. Інформаційне суспільство: актуалізація питання гендерного паритету. *Освіта в інформаційному суспільстві: філософські, психологічні та педагогічні аспекти*: матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. (Суми, 27-28 жовтня 2010 р.). Суми: Університетська книга, 2010. С. 24–25.

8. Рубан О.В. Трансформація гендерних ролей на території Центрально-Східної Європи в пострадянський період. *Гендерна мапа Центрально-Східної Європи*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Суми, 21-22 квітня 2011 р.). Суми: СумДУ, 2011. С. 105–108.

9. Рубан О.В. Гендерно-паритетні відносини – крок до суспільства рівних можливостей. *Молодь в освіті та науці як умова відродження українського суспільства* (до 20-річчя незалежності Української держави). XIV науково-практична міжвузівська конференція студентів та аспірантів «Дні науки ФСП»: зб. матеріалів. К.: НТУУ «КПІ», 2011. С.186–189.

10. Рубан О.В. Гендерні ролі в Україні: зміна світоглядних стереотипів. *Філософсько-антропологічні студії 2012. – Ч. 2: Творча спадщина В.І. Шинкарука та сьогодення (До 80-ліття від дня народження)*. К.: Стилос, 2012. С. 219–221.

11. Рубан О.В. Теоретичне підґрунтя формування світоглядних основ у філософській літературі з гендерно-рольової тематики – патріархальний підхід. *Dny vědy – 2013: materiály IX mezinárodní vědecko – praktická konference. Díl 24. Filosofie. Praha: Publishing House «Education and Science», 2013. S. 70–74.*

12. Рубан О.В. Позиції жінки в українській сім'ї. *Особистість, стать, сім'я: виклики та відповіді філософської антропології, психоаналізу та арт-терапії, підхід філософської антропології як метаантропології*: збірник

наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 30-31 березня 2017). К.: Інтерсервіс, 2017. С. 135–137.

13. Рубан О.В. Стать та гендер в майбутньому: від бінарності до багатомірності. *Майбутнє людини та людства: в контексті філософської антропології, психоаналізу та арт-терапії філософської публіцистики (підхід філософської антропології як метаантропології): збірник наукових праць V Міжнародна науково-практична конференція кафедри філософської антропології НПУ імені М.П. Драгоманова (Київ, 30-31 березня 2018)*. К.: Інтерсервіс, 2018. С. 147–150.

АНОТАЦІЇ

Рубан О.В. Трансформація гендерних ролей в бутті сучасної людини.

– Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук (доктора філософії) за спеціальністю 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2019.

У дисертаційному дослідженні вперше в українській філософській думці розкрито світоглядні та соціокультурні підвалини гендерно-рольових трансформацій сучасного суспільства, виявлено суперечності цього процесу, у тому числі й конкретно-історичному вимірі сучасного українського буття. Показано, що незважаючи на істотні інтелектуальні та суспільно-політичні здобутки фемінізму, його ідеї та соціальні програми не отримали безроздільної підтримки, що стало причиною пошуків нових соціальних стратегій забезпечення гендерної рівності у суспільстві, одним з варіантів якої може стати гендерний паритет, реалізація соціальної програми якого не супроводжується виразним фемініцидом.

Показано, що сучасний інтелектуальний дискурс пропонує дві основні програми досягнення гендерного паритету у суспільстві, який, з одного боку, може реалізуватися шляхом формування андрогінного типу особистості, а з іншого – завдяки запровадженню контрактно-договірної системи гендерної взаємодії.

Ключові слова: гендер, стать, гендерна роль, гендерна ідентичність, гендерний стереотип, гендерна рівність, гендерний паритет, патріархальні відносини, дискримінація, фемініцид, гендерна система, гендерний конфлікт, третя стать (третій гендер).

Рубан О.В. Трансформация гендерных ролей в бытии современного человека. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук (доктора философии) по специальности 09.00.04 – философская антропология, философия культуры. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2019.

В диссертационном исследовании впервые в украинской философской мысли раскрыты мировоззренческие и социокультурные предпосылки гендерно-ролевых трансформаций современного общества, выявлены противоречия этого процесса, в том числе и в конкретно-историческом измерении современного украинского бытия. С этой целью было проанализировано своеобразие основных патриархально ориентированных гендерных программ и показано, что они определялись господствующими в различные исторические периоды мировоззренческими представлениями и соответствующими им антропологическими идеалами. Именно они задавали критерии для определения социальной ценности мужчин и женщин, тем самым формируя мировоззренческие устои гендерной дискриминации.

Возникновение феминизма стало закономерным следствием обесценивания идеалов светского гуманизма, которое сопровождалось всеобщим признанием свободы и равенства главными социальными приоритетами. Эти требования были закреплены международным правом, однако не сразу получили свое практическое внедрение, что и обусловило зарождение женского движения, приверженки которого уделили немало внимания осмыслению причин подчиненного положения женщины, заодно направив свои усилия на преодоление гендерной дискриминации.

Несмотря на существенные интеллектуальные и общественно-политические достижения феминизма, его идеи и социальные программы не получили безоговорочной поддержки, что стало причиной поисков новых социальных стратегий обеспечения гендерного равенства в обществе, одним из вариантов которого может быть гендерный паритет, реализация социальной программы которого не сопровождается феминизмом. Отмечено, что современный интеллектуальный дискурс предлагает две основные программы достижения гендерного паритета в обществе, который, с одной стороны, может реализоваться в процессе преодоления биполярной модели мира путем формирования андрогинного типа личности, а с другой – благодаря внедрению контрактно-договорной системы гендерного взаимодействия.

Показано, что безоговорочная склонность современного интеллектуального дискурса к биполярному разделению общества является основным источником многочисленных гендерных стереотипов, то есть исторически сложившихся представлений, которые задают соответствующие общественным ожиданиям модели поведения и черты характера мужчин и женщин. Присущая им категоричность тормозит общественное развитие, ограничивая возможности реализации социального потенциала как мужчин, так и женщин.

Несмотря на сохранение в украинском общественном сознании целого спектра патриархальных стереотипов, все еще обуславливающих дискриминацию мужчин и женщин на семейном и социальном уровнях, с начала XXI века отчетливо прослеживается тенденция к изменению украинской гендерной системы. Она обусловлена интенсивным развитием информационно-

коммуникативных технологий, способствовавшем росту благосостояния части украинского населения.

Показано, что одним из важных препятствий на пути утверждения гендерного равенства и паритетных отношений в Украине остаются амбивалентные образы коллективной памяти, корректировки содержания которых требует целенаправленной и согласованной деятельности государственных институтов и общественных организаций, ориентированных на демократизацию и консолидацию общества, путем создания условий для свободного развития каждой личности независимо от пола и гендера.

Ключевые слова: гендер, пол, гендерная роль, гендерная идентичность, гендерный стереотип, гендерное равенство, гендерный паритет, патриархальные отношения, дискриминация, феминицид, гендерная система, гендерный конфликт, третий пол (третий гендер).

Ruban O.V. The transformation of gender roles in the being of modern human. – Qualification scientific work as a manuscript.

The dissertation for obtaining the degree of Candidate of philosophical sciences (Doctor of Philosophy), specialty 09.00.04 – philosophical Anthropology, Philosophy of Culture. – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv 2019.

For the first time in Ukrainian philosophical thought, a dissertation study revealed the worldview and sociocultural foundations of gender-role transformations of modern society, revealed the contradictions of this process, including the concrete historical dimension of modern Ukrainian life. It is shown that despite the significant intellectual and socio-political achievements of feminism, its ideas and social programs did not receive undivided support, which led to the search for new social strategies for ensuring gender equality in society, one of which could be gender parity, the implementation of the social program of which not accompanied by a distinct femicide.

It is shown that modern intellectual discourse offers two main programs for achieving gender parity in society, which, on the one hand, can be realized through the formation of an androgynous type of personality, and on the other, through the introduction of a contract-based system of gender interaction.

Key words: gender, sex, gender role, gender identity, gender stereotype, gender equality, gender parity, patriarchal relations, discrimination, femicide, gender system, gender conflict, third sex (third gender).

Підписано до друку 21.11.2019 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 пр. Зам. № 338
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.